

УДК 377.091.3:656.071.1:005.336.2

ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ФАХІВЦІВ У СУЧАСНИХ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

В. О. Давискиба

У статті наданий огляд наукової психолого-педагогічної літератури з питань формування професійної компетентності фахівців. Автором розкрито погляди науковців на ключові компетентності фахівців. Виявлено основні підходи до структури професійної компетентності та її складових. Акцентовано увагу на доцільності розгляду професійної компетентності як інтегративної властивості, що поєднує у собі дві компоненти: професійну й особистісну. Теоретично доведено необхідність формування ключових та професійних компетентностей як для фахівців загалом, так і для професії зокрема.

Ключові слова: компетенція, компетентність, ключові компетентності, професійна компетентність.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими і практичними завданнями. Сучасна науково-педагогічна парадигма вміщує величезний фонд наукових знань, що розкривають різноманітні підходи та аспекти формування професійної компетентності як найважливішої складової професіоналізму, інтерес до цієї проблеми тільки зростає. Це обумовлено, з одного боку, посиленням вимог до сучасного фахівця, його компетентності, а, з іншого, – особливим характером професійної освіти, де фахова орієнтація домінує у змісті та формах навчання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковане вирішення даної проблеми і на які спирається автор. У сучасній педагогічній науці проблема формування професійної компетентності фахівців досліджується різноаспектно – від розуміння категорії «професійна компетентність» як складного багатовимірного феномену (Т. Браже, Б. Ельконін, І. Зазюн), розкриття її змісту (А. Маркова, А. Хуторський), проектування процесу її формування (В. Введенський, Е. Зеєр), визначення ключових компетентностей (І. Зимня, Г. Селевко, Т. Шамова, В. Ягупов) до проблеми формування компетентності у майбутніх фахівців (В. Петрук, Т. Сорочан).

Мета статті. Провести аспектний вибірковий аналіз наукової літератури за проблемою вивчення, зосередивши увагу на тих джерелах, які максимально співвідносяться із завданнями нашого дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих результатів. Погляди науковців щодо першості впровадження у сферу освіти понять «компетенція», «компетентність», «професійна компетентність» є різними. Більшість дослідників і вчених, за розвідкою В.К.Мельник, витлумачують поняття «професійна компетентність» як обізнаність спеціаліста в галузі обраної професії, а також коло повноважень, що передбачає володіння ним знаннями й уміннями, необхідними для виконання професійних функцій і прийняття управлінських рішень [3, с.48].

Дещо ширше розглядає професійну компетентність Т. Браже, а саме як багатофакторне явище, що включає в себе систему знань та вмінь учителя, його ціннісні орієнтири, інтегративні показники його культури (мови, стилю спілкування, ставлення до себе та до власної діяльності) [1, с.71]. З огляду на мету нашого дослідження цікавим є висновок, зроблений Т. Браже, що «...професійна компетентність осіб, які працюють у соціономічній системі спеціальностей «людина-людина», визначається базовими знаннями та вміннями, ціннісними орієнтирами фахівця, мотивами його діяльності, розумінням себе у світі і світу навколо себе, системою взаємодії з людьми, загальною структурою, здатністю до розвитку творчого потенціалу» [2, с. 89-92].

Утім, деякі дослідники по-різному визначають професійну компетентність і професійну компетенцію. Наприклад Е. Зеєр розглядає професійну компетентність як систему знань, умінь і навичок, професійно вагомих рис особистості, що забезпечують можливість виконання професійних обов'язків певного рівня. Його підхід до розгляду професійної компетентності базується на структурі особистості, запропоновану К. Платоновим, де провідними є: професійна спрямованість; професійна компетентність (знання, вміння, навички, індивідуальний досвід, педагогічна майстерність) [5]. На думку автора, функціональний розвиток професійної компетентності на початкових стадіях професійного ставлення фахівця має відносну автономність, а на стадії самостійного виконання професійної діяльності компетентність все більше об'єднується з професійно вагомими рисами.

Професійна компетентність фахівця є, на думку В. Ягупова [8], складним інтегральним інтелектуальним, професійним і особистісним утворенням, який формується у процесі його професійної підготовки у ВНЗ, проявляється, розвивається і вдосконалюється у професійній діяльності, а

ефективність її здійснення суттєво залежить від видів його теоретичної, практичної та психологічної підготовленості до неї, особистісних, професійних й індивідуально-психічних якостей, сприйняття цілей, цінностей, змісту та особливостей цієї діяльності.

Науковець В. Петрук стверджує, що професійна компетентність – це готовність майбутнього інженера мобілізувати власні ресурси (організовані в систему знань, умінь, здібностей та особистісних якостей), необхідні для ефективного вирішення професійних завдань у типових та нестандартних ситуаціях, що включає в себе ціннісні відношення особистості до цих ситуацій. Ключові (загальні) компетенції дослідник трактує як здатність особистості до ефективного вирішення певної групи професійних завдань, які виникають у діяльності сучасного спеціаліста незалежно від професії та спеціальності. Професійні компетенції розглядаються як компоненти професійної компетентності (системи знань, вмінь і навичок, професійно значущих якостей особистості, що забезпечує можливість виконання професійних обов'язків певного рівня) майбутніх інженерів [7].

Отже, професійна компетентність виявляється в діяльності і не може обмежуватися тільки певними знаннями, вміннями та навичками. У зв'язку з цим, щоб бути компетентним фахівцем, замало мати фундаментальну теоретичну і практичну підготовку, а необхідно бути творчою особистістю, професійно та психологічно готовою і здатною до ефективного застосування набутих фахових знань у професійній діяльності.

Важливо підкреслити, що у вітчизняній психолого-педагогічній літературі розуміння компетентності акцентовано на єдності професійного й особистісного компонентів діяльності. Водночас акцент зміщено в бік пріоритету особистісних якостей, до яких належать самостійність, дисципліна, прагнення до саморозвитку, здатність адаптуватися в конкретних умовах професійної діяльності.

О. Набока пропонує розглядати професійну компетентність як інтегративну властивість, що поєднує в собі дві компоненти: професійну й особистісну, де професійна компонента відображує сформованість знань, реальний рівень оволодіння навичками й уміннями, здатність діяти творчо в нестандартних ситуаціях; особистісна компонента відображує характер професійної направленості; готовність вирішувати проблеми й задачі, які виникають у професійній діяльності; сформованість професійної позиції, що визначає характер професійних дій і є показником особистісної зрілості спеціаліста [4].

У цьому ж контексті, приміром, В. Петрук [6], розробляючи модель формування фахової компетентності у майбутніх випускників вищих

технічних навчальних закладів у процесі двоступеневого навчання, до інженерно-технічних компетенцій відносить:

– мотиваційні компетенції - внутрішні мотиваційні установки позитивних мотивів до навчання та набуття теоретичної (використання міжпредметних зв'язків та набутих знань з фундаментальних дисциплін) та технологічної (володіння загальними пособиями виконання дій, оптимізація послідовності вибраних дій) компетенцій;

– комунікативну компетенцію – використання продуктивної комунікації та спілкування для реалізації спільних цілей діяльності, готовність до діалогу як методу засвоєння навчального матеріалу, володіння прийомами та засобами ділових стосунків.

До професійних компетенцій дослідниця включає:

– теоретико-технологічну - наявність системи професійних знань, спроможність інтеграції знань у нових ситуаціях, здатність до ефективних розв'язань традиційних та нетрадиційних технічних задач, спроможність розробляти інженерні технології, аналізувати технічну документацію, у тому числі складену іноземними мовами, самостійно отримувати інформацію, постійно підвищувати освітній рівень;

– виробничо-технологічну - здатність планувати технологічні процеси, використовувати досвід інших, володіння способами впровадження власних технічних та технологічних розробок у виробничий процес, володіння інформаційними технологіями;

– соціально-комунікативну - готовність до взаєморозуміння та взаємодії у комунікації та стосунках, здатність до обговорення та прийняття спільних рішень, здатність брати відповідальність за їхню реалізацію на себе, здатність уникати конфліктів, толерантно розв'язувати їх між іншими учасниками виробничого колективу [6].

За результатами аналізу різних підходів до вибору компетентностей слід наголосити, що на сьогодні немає системного та узгодженого їх переліку. В. Ягупов стверджує, що показниками професійної компетентності фахівця, як правило, є:

– знання, навички та вміння — це сукупність психічних утворень, які формують загальний і професійний інтелект, загальнонаукову, особистісну та професійну підготовленість фахівця до певного виду фахової діяльності;

– професійна позиція фахівця — система сформованих настанов і ціннісних орієнтацій, ставлень і оцінок внутрішнього та оточуючого досвіду, реальності і перспектив, а також власні досягнення фахівця, які визначають характер його діяльності, поведінки, спілкування, місце і роль в службовій діяльності і повсякденному житті;

– індивідуально-психічні особливості — стійке поєднання різних структурно-функціональних компонентів психіки, які зумовлюють індивідуальність фахівця, неповторний стиль його діяльності, поведінки й втілюються у конкретних якостях професійної діяльності;

– акмеологічні інваріанти фахівця — внутрішні чинники, які зумовлюють потребу в активному саморозвитку, продуктивній реалізації творчого потенціалу в праці і просування до власних вершин досконалості у професійній діяльності.

Науковцем пропонується така структура професійної компетентності фахівця:

1. Загальнолюдська компетентність (загальнокультурна, моральна, політична, соціальна, інформаційна, комунікативна, етична, екологічна, валеологічна).

2. Загальнонаукова компетентність (методологічна, теоретична, методична, дослідницька).

3. Загальнопрофесійна компетентність (загальнофахова, економічна, технічна, правова, психологічна, педагогічна).

4. Фахова компетентність (технологічна).

5. Функціональна компетентність (стратегічна, менеджерська, управління суб'єктами та об'єктами діяльності, виконавча).

6. Особистісна компетентність (мотиваційна, аутопсихологічна, регулятивна, адаптивна, навчальна) [8, с. 3–7].

Таке розуміння змісту поняття «професійна компетентність» дає змогу обґрунтувати провідний методологічний підхід до визначення компетентності будь-якого фахівця, яка враховує різні аспекти його діяльності — інтелектуальний (когнітивний), професійний (фаховий) і особистісний (суб'єктний), які взаємодоповнюють один одного, сприяють їх комплексному і системному прояву, при необхідності можуть компенсувати недостатній розвиток певних показників його компетентності. При недостатній несформованості певного із них він неспроможний досягати основної мети власної діяльності, системно і комплексно реалізувати основні свої компетенції.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, проведений аналіз психолого-педагогічної літератури вкотре доводить, що дискусії науковців довкола понять «компетенція», «компетентність», «професійна компетентність» наразі є актуальними і доцільними. Сутність поняття «професійна компетентність» більшість учених розкриває як загальнонаукове, багатогранне, багатокомпонентне поняття, а також специфічну інтегративну характеристику професійної діяльності. Існують

різні думки щодо трактувань, класифікацій і змісту, що значно ускладнює процес упровадження цієї категорії в освітній процес. Поміж тим, поняття «професійна компетентність» у контексті нашого дослідження розглядається як інтегральне утворення, що представлено системою теоретичних знань, практичних умінь, соціально вагомих і професійно важливих рис особистості та набутого досвіду, взаємозв'язок яких забезпечує результативність професійної діяльності вчителя. Попри це, незаперечним залишається факт необхідності формування ключових та професійних компетентностей як для фахівців загалом, так і для професії зокрема.

Література

1. Браже Т. Г. Современная аттестация учителей: Цели и традиции / Т. Г. Браже // Педагогика. – 1995. – № 3. – С. 69-73.
2. Браже Т. Г. Развитие творческого потенциала учителя / Т. Г. Браже // Советская педагогика. – 1989. – №8. – С. 89-94.
3. Мельник В. К. Підвищення управлінської кваліфікації керівника загальноосвітнього навчального закладу в системі післядипломної педагогічної освіти: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01/В. К. Мельник. – К., 2003. – 220с.
4. Набока О. Г. Професійно-орієнтовані технології навчання у фаховій підготовці майбутніх економістів: теорія та методика застосування : монографія / О. Г. Набока. – Слов'янськ: Підприємство Маторін Б. І., 2012. – 303 с.
5. Платонов К. К. Структура и развитие личности. / К. К. Платонов [отв. ред. А. Д. Глоточкин]. – М.: Наука, 1986. – 269 с.
6. Петрук В. А. Модель формування фахової компетентності в майбутніх випускників технічних ВНЗ у процесі двоступеневого навчання [Електронний ресурс] / В. А. Петрук // Педагогічна наука: історія, теорія, практика, тенденції розвитку. – 2009. – Вип. 3. – Режим доступу : www.intellect-invest.org.ua/pedagog_editions_emagazine_pedagogical_science_arhiv_pn_n3_2009_st7/
7. Петрук В. А. Теоретико-методичні засади формування професійної компетентності фахівців технічних спеціальностей у процесі вивчення фундаментальних дисциплін : монографія / В. А. Петрук. – Вінниця : Універсум-Вінниця, 2006. – 292 с.
8. Ягулов В. В. Компетентнісний підхід до підготовки фахівців у системі вищої освіти / В. В. Ягулов, В. І. Свистун // Наукові записки НаУКМА : Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота. – 2007. – Том 71.

ПРОБЛЕМА ФОРМИРОВАНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ СПЕЦИАЛИСТОВ В СОВРЕМЕННЫХ НАУЧНЫХ ИССЛЕДОВАНИЯХ

В. А. Давискиба

В статье предоставлен обзор научной психолого-педагогической литературы по вопросам формирования профессиональной компетентности специалистов. Автором раскрыты взгляды ученых на ключевые компетентности специалистов. Выявлены основные подходы к структуре профессиональной компетентности и ее основных составляющих. Акцентировано внимание на целесообразности рассмотрения профессиональной компетентности как интегративного качества, сочетающего в себе две составляющие: профессиональную и личностную. Теоретически доказана необходимость формирования ключевых и профессиональных компетенций как для специалистов в целом, так и для профессии в частности.

Ключевые слова: компетенция, компетентность, ключевые компетентности, профессиональная компетентность.

THE PROBLEM OF FORMATION OF PROFESSIONAL COMPETENCE OF PROFESSIONALS IN MODERN SCIENTIFIC RESEARCHES

V. O. Davyskyba

The article gives an overview of scientific psychological and pedagogical literature on the issues of professional competence development of specialists. The author reveals the views of scientists on the key competencies of specialists. The basic approaches to the structure of professional competence and its main components are revealed. The emphasis is on expediency to consider professional competence as an integrative property, which combines two components: professional and personal. The necessity of forming key and professional competencies both for specialists in general and for the profession in particular are theoretically proved.

Key words: Competency, competence, key competences, professional competence.

Давискиба Вячеслав Александрович – здобувач кафедри педагогіки і методики технологічної та професійної освіти Державного вищого навчального закладу «Донбаський державний педагогічний університет» (Слов'янськ, Україна). E-mail: daviskiba67@gmail.com

Davyskyba Vyacheslav Oleksandrovych – Postgraduate Student of the Department of Pedagogy and Methodology of Technological and Vocational Education of the State Higher Educational Institution «Donbas State Pedagogical University» (Sloviansk, Ukraine). E-mail: daviskiba67@gmail.com